

Székely Anna

#legényesezzotthon

A magyar néptáncos közösség a koronavírus-járvány idején

DOI: [10.54742/tabula.2021.1.03](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.1.03)

Kulcsszavak: néptáncos közösség, koronavírus-járvány, online kutatás, Facebook, mémek

1.

A 2020-as évben indult koronavírus-világjárvány magával hozott olyan intézkedéseket, melyek a mindennapi életünkre nagy hatással voltak. A szigorú járványügyi rendelkezések, mint a nemzetközi személyforgalom korlátozása, a kijárási és gyülekezési tilalmak nemcsak a gazdaságot érintették, hanem az egész társadalom, valamint a kisebb közösségek szociokulturális színtereit is jelentősen befolyásolták. A Covid-19-járványra drasztikus lépésekkel felelt a világ. A korlátozások részeként az Egészségügyi Világszervezet szorgalmazta a szociális távolságtartást és az otthon maradást. Emiatt a társadalmi berendezkedésben olyan új elemek jöttek létre, mint az önkéntes házi karantén (1) és a hosszan tartó otthoni munkavégzés. (2) A járvány következtében a magyar táncos közösség is a digitális térben szerveződött újjá és hozott létre olyan online platformokat, eseményeket és programokat, melyek a kialakult helyzetre adott válaszként, adaptációs gyakorlatként értelmezhetők. (3) Kutatásomban (4) azt vizsgálom, hogy a korlátozások hogyan változtatták meg a magyar néptáncos szubkultúra életét. Bemutatom, hogy a vizsgált időszakban, (5) a járvány ún. első hullámában a magyar táncosok körében milyen kezdeményezések jelentek meg civil és intézményi szinten, és ezek segítségével a csoport mennyiben tartotta meg közösségi jellegét.

A magyar néptáncos közösség

2.

A kutatás középpontjában a magyar *revival* mozgalom, (6) azaz a hagyományos néptánc, népzene és általában a népi kultúra iránt érdeklődők állnak, akik szabadidejüket szívesen töltik az előzőek elsajátításával és mélyebb megismerésével. (7) Az amatőr (8) táncosok és zenészek mellett a hivatásos néptáncművészek, népzeneészek és pedagógusok is a csoport részét képezik. Jelen kutatásban főképp a nem hivatásos néptáncosokra koncentrálok, akik általában valamilyen táncgyűttesben vagy csoportban, oktató segítségével, intézményi szinten tanulják meg egy adott tájegység, táncdialektus táncait, tudásukat pedig különféle néptánc-táborokban, közművelődési intézetek által szervezett workshopokon és tanfolyamokon mélyíthetik el. Szórakozási színtereik a nyári táborok mellett a folkocsmák, (9) -fesztiválok (10) és a városi táncosok. (11)

3.

A magyar néptáncos közösséget – a szubkultúra definíciója alapján (12) – mint réteggkulturát vizsgálom, amely nem egy egységes, koherens, területileg jól körülhatárolható csoport. (13) Összetétele vegyes, a tagok száma és részvételük gyakorisága változó, az egyes személyek nem egyetlen helyhez köthetőek, ezért kutatásomban különféle közösségi színterek keretein belül, adott kontextusban kerül elemzésre. (14) A réteggkultúra kifejezés egyben utal a közösség társadalmi

beágyazottságára, hiszen a népesség nem minden tagjára érvényesek azok az elvek és ideológiák, melyekkel a csoport azonosítja önmagát. A „néptáncos” identitás nemcsak a hobbyszerű táncolásban, a táncegyüttesekben folyó munkában és a táncházakban, hanem a csoport gondolkodásmódjában is tetten érhető (Szabó 2017). A jelen kutatásban megkérdezett interjúalanyaim elmondása szerint a közösség nem alkalmazza magára a szub- vagy réteggkultúra fogalmakat. Ehelyett a „néptáncos”, „táncos” (15) kifejezésekkel határozták meg magukat, a csoportot és annak szereplőit. Viszont különbséget tettek a „táncházas” és a „néptáncművész” vagy „néptánc előadóművész”, vagyis a hivatásos táncos között, aki foglalkozásként, hivatásszerűen műveli azt.

Terepkutatás a közösségi médiában

4. Egy közösség tanulmányozásakor az interneten történő terepmunkával egészíthető ki a résztvevő megfigyelés, hiszen egy kívülálló kutató – néhány kivételtől eltekintve – ugyanazokhoz a webes tartalmakhoz fér hozzá, mint bármelyik felhasználó. (16) Továbbá ezeken a felületeken keresztül tájékozódhat az adatközlők mindennapjairól és a szubkultúrához kapcsolódó weboldalokról. Az internetes kutatói „részvételnek” azonban korlátai is vannak a hozzáférhetőség és a hiteles tartalmak keresése tekintetében (Vásárhelyi 2015).
5. A klasszikus antropológiai irodalomban a kutató a vizsgált kultúrát földrajzi helyhez kötődő, homogén egységként, személyes kontaktusok és egymásra hatás által tanulmányozza a terepen, amely hozzá képest mindig „máshol”, „idegenben”, nemcsak földrajzilag, hanem kulturálisan is távoli helyen található. A vizsgálódás terepét a kutató jelenléte határozza meg, aki közvetlen tapasztalatait és értelmezéseit az „ottlét” alkalmával szerzi meg (Mátyus 2015:30–31). Az etnográfus személyes benyomásait, a kontextus segítségével megragadható kódokat (látvány, hangok, nonverbális jelek) a vizsgálat során terepnaplóba jegyzi fel. Az írásos és képi alapú online interakciók személyes jelenléttel történő vizsgálatának alapfeltétele a hozzáférhetőség. A terep megragadhatósága és a terepmunka meghatározása szintén lényeges pont a kutatás során. A virtuális környezetben gyűjtött adatok és a részt vevő megfigyelés egyik problémája a láthatóság és a kutatói státusz nyilvánvalóvá tétele. A hagyományos terepmunkához képest, ahol a kutató személyes ottléte (legtöbbször) evidens, az online térben lehetőség van „rejtőzködésre” a vizsgált közösség előtt. A kutató „leskelődő” (17) attitűdjével nem befolyásolja a csoport interakcióit, emiatt azonban etikai problémákba ütközhet (Mátyus 2015). (18) Egy másik etikai dilemmát vet fel az online színtéren elválaszthatatlan publikus és privát tartalmak kezelésének a kérdése. Az etnográfus hozzáférése nem határozza meg, hogy mely adatokat használhatja fel kutatási célból, illetve nem a kutató dönti el, hogy mely tereket tekinti publikusnak vagy privátnak, hogy az megfelelően a vizsgálatnak (Kaur-Gill–Dutta 2017:5).
6. A fent említett dilemmákkal a saját vizsgálatom során is találkoztam, ami miatt több kérdés megfogalmazódott bennem a kutatás mikéntjével kapcsolatban. Magam is aktív felhasználója vagyok a közösségi médiának, ahol – személyes és egyben kutatói érdeklődésemből fakadóan – követek magyar táncházas, néptáncos, népzenei és népi kultúrával foglalkozó oldalakat. Az ezekhez kapcsolódó csoportoknak, fórumoknak tagja vagyok, melyek jelen esetben a kutatásom terepévé váltak. Megfigyeléseimet különféle Facebook- és Instagram-oldalokon és -

csoportokban végeztem, (19) de a terepre való be- és kilépés (20) vagy az attól való eltávolodás tekintetében nehézségébe ütköztem a mindennapi személyes használat miatt. A helyzetnek köszönhetően azonban nem maradtam le az oldalak frissüléseiről, aktualitásairól, viszont külön figyelmet kellett fordítanom arra, hogy az adatgyűjtést egy adott időszakban, a kutatási kérdésekre koncentrálva folytassam. Különbséget kellett tennem a kutatói indíttatású elemzés és a személyes érdeklődésből fakadó böngészés között. Emiatt tapasztalataimat és megfigyeléseimet terepnapló formájában rögzítettem, valamint képernyőfotók és internetes oldalak mentésével gyűjtöttem a közösségi oldalon található – a kutatás számára releváns – tartalmakat.

Tánc házas kérdőív – módszertani tanulságok

7. A vizsgálat során két kutatói szerepem váltakozott. A néptáncos, népzenei és népi kultúrával foglalkozó csoportok tagjaként anonim megfigyelője voltam a résztvevők interakcióinak, ahogyan a fókuszált kutatási időszak előtt is. A terepmentként választott Facebook-csoportok tagjait kérdőív formájában kérdeztem meg a tánc házas közösség online életével, az egyének közösségimédia-használatával, a koronavírus-járvány okozta karanténhelyzettel, valamint civil és intézményi kezdeményezésekkel kapcsolatban. (21)
8. *A Tánc házas közösség a digitális térben* című online úrlap megosztása előtt – kutatási szándékomat jelezve – engedélyt kértem a csoportok adminisztrátoraitól, és csak ott publikáltam, ahol erre jóváhagyást kaptam. A kérdőívben röviden bemutatam magamat és a kutatásom témáját. A tagok a kérdéseken keresztül megismerhették a kutatási terepeimet és lehetőséget kaptak a visszajelzésre is. (22) A résztvevők a válaszaikat két formában közölhették. Az egyik típusnál a felsorolt lehetőségek közül több választ adhattak meg „jelölőnégyzetekre” kattintva. A másiknál a „bekezdés” mezőben hosszabban fejthették ki a válaszaikat az adott kérdéssel kapcsolatos véleményeiket, tapasztalataikat. A kérdőív végén megkértem a résztvevőket, hogy önkéntesen jelentkezzenek egy online interjúra, ahol hasonló kérdésekre válaszolva, bővebb terjedelemben oszthatják meg személyes tapasztalataikat. A kérdőívet összesen 216-an töltötték ki, ebből négyen jelentkeztek személyes interjúra, viszont csak két személlyel sikerült félig strukturált interjút készítenem, a másik két jelentkező közül pedig csak az egyiket tudtam e-mail-váltás formájában kikérdezni.
9. A kérdőív viszont nem csupán a magyar tánc házas, néptáncos és népzenei, illetve a népi kultúra iránt érdeklődő csoportokban került megosztásra, hanem – a Facebooknak köszönhetően – eljutott több, más táncműfajjal foglalkozó oldalra is, olyan személyekhez, akik magukat nem sorolják a magyar tánc házasok közösségébe. Mivel a kérdőív első publikálásakor a bemutatkozásban és a címben is csak „tánc házas közösségről” írtam, több nemzetiségi tánc házas és más szubkultúra táncosai (23) is rátaláltak az úrlapra. Erről kétféle módon szereztem tudomást. Egyrészt a kérdőív kitöltői a válaszaikban fogalmazták meg azt, hogy nem rendelkeznek az adott kérdéssel kapcsolatban megfelelő információval, vagy a megadott válaszlehetőségeket nem találták számukra relevánsnak. Többen írásban is szóvá tették, hogy az általam készített kérdőív „csak” a magyar tánc házasokra vonatkozik, nem pedig a nemzetiségi vagy egyéb táncfajták gyakorlóiról készít felmérést. A visszajelzések miatt a vizsgálati időszak alatt pontosítottam a kutatás tárgyát a

kérdőív leírásában, és módosítottam a kérdésekre adható válaszlehetőségeket is, ezzel segítve a későbbi kitöltést. (24) Tudomást szereztem arról is, hogy egy felhasználó a kutatásomban nem szereplő Facebook-csoportban tett kritikai megjegyzést a kutatásommal és annak témájával, relevanciájával kapcsolatban. E személy ellen a kérdőívem megosztója fellépett, további kommentek, párbeszéd formájában megvédve a kutatást és annak létjogosultságát. A felhasználó – aki végül kitöltötte a kérdőívet – utólag személyes üzenetben keresett meg, hogy magyarázza heves és ellenszenves viselkedését. (25) Engem azonban a pontatlan megfogalmazás miatt kapott visszajelzések ráébresztettek arra, hogy jövőbeli kutatásaimban egyrészt különbséget tegyek a magyar és a nemzetiségi táncházmozgalom között, másrészt figyelembe vegyem a kérdőíves felmérés korlátait. (26)

10.

A kutatónak a választott módszertan lehetőségeivel, a gyűjtött adatok hitelességével és használhatóságával is számolnia kell. Amennyiben a kutatás kérdései egy szűk rétegre vonatkoznak, a kérdőíves információgyűjtési technikát érdemes fókuszcsoporthoz bevonásával, irányított módon alkalmazni. (27) A kérdéssor tanulságai felhívják a figyelmet arra, hogy az interneten történő online felmérés olyan személyekhez is eljuthat, akik a vizsgálat számára nem rendelkeznek megfelelő információkkal, (28) mivel a kérdések a saját szociokulturális közegüktől eltérő jelenségekre vonatkoznak. (29) Kérdés, hogy a közösségi médiában publikált kérdőívek utóéletére mennyire lehet hatással a kutató? Beavatkozhat-e, hogy a kérdőív kihez jusson el, milyen Facebook-csoportban kerüljön megosztásra? Továbbá, hogy az így nyert információk vajon mennyiben felelnek meg a kutatás céljának, milyen mértékben származnak releváns adatok a felmérésből? Az elemzés alapján a kérdőív kitöltőinek nagy része a magyar táncházmozgalom csoportba tartozó személy volt, akik reflektáltak a vizsgálat tárgyára. A kitöltők kifejtették véleményüket a járvány alatt megjelent kezdeményezésekről és a közösségi élet korlátozások okozta változásáról. A visszajelzések alapján megismerhetővé váltak a Covid-19 hatásaira adott egyéni és közösségi válaszok.

#legényesezzotthon

11.

2020 márciusában a vírus terjedésének csökkentése érdekében indult a „Maradj otthon!” elnevezésű civil és közösségi kezdeményezés (Wikipédia 2021b), melyhez a magyar táncházmozgalom közösség is csatlakozott. A Magyar Nemzeti Táncgyűttes (MNTE) felhívása szorgalmazta, hogy a néptáncosok maradjanak és táncoljanak otthon. (30) A táncgyűttes kampányában Sánta Gergő, az MNTE táncos szólistája „Legényesezz otthon!” címmel kihívást indított. A táncosok feladata az volt, hogy hat kalotaszegi legényes pontot táncoljanak el, vegyék fel és a videót osszák meg a Facebook-oldalukon, majd hívjanak ki három másik személyt egy kalotaszegi legényes eltáncolására (Facebook 2020a). A #legényesezzotthon kihívásban több férfi és női táncos vett részt. (31) A népszerű kezdeményezés az egész néptáncosvilágot megmozgatta, nemcsak Magyarországon, hanem Erdély, a Felvidék, valamint több dél-amerikai és nyugat-európai ország táncosai is csatlakoztak a kihíváshoz (Magyar Nemzeti Táncgyűttes 2020).

1. ábra: #legényesezzotthon kihívás a Magyar Nemzeti Táncegyüttes Facebook oldalán (forrás: [facebook.com](https://www.facebook.com), utolsó letöltés: 2021. 12. 28.)

12.

A legényesen kívül dél-alföldi oláhos és pontozó táncból is indítottak kihívást a közösségi oldalon, az előbbiben szintén mindkét nem részt vett. A férfitáncoké mellett megjelent a #leányosozzotthon felhívása is, de ez csekély számú érdeklődőt vonzott. (32) A népzenezők #zenéljotthon és #énekeljotthon felhívásához is többen csatlakoztak, melyek lényege volt, hogy a közreműködők pár dallam erejéig énekeljenek és muzsikáljanak otthonaikban, majd az erről készített videó megosztásával – a táncos kezdeményezéshez hasonlóan – három másik személyt hívnak ki.

13.

Nemcsak a tánc és a zene, hanem a viselet is szerepet kapott a szigorú karanténidőszak alatt. 2015 óta április 24-én rendezik meg a magyar népviselet napját, melynek keretében a csatlakozók egy-egy viseletdarabot öltenek magukra, vegyítve azt „mai” ruhadarabjaikkal. Egyesek teljes népviseletet vesznek fel ezen a napon, ebben mennek el a munkahelyükre. A 2020-as évben sem maradt el ez az alkalom, csupán az otthonaikban, családtagjaik előtt és a közösségi médiában #népviseletnapja vagy #egynapnépviseletben kifejezésekkel jelölve mutatták meg különleges ruhaegyütteseiket a résztvevők (Facebook 2020b). (33) A Project F elnevezésű szervezet (34) pedig #nopanic #nopolitics #nocorona #projectf #folk hashtagekkel indított kihívást azzal a céllal, hogy a közösségi oldalakon a koronavírussal kapcsolatos hírek között (vagy helyett) a felhasználók kedvenc néptáncgyűjtései jelenjenek meg (Facebook 2020c). (35) A társulás másik kezdeményezése a #táncoljshabodon mozgalom volt, amely a #legényesezzotthon kampányával szemben szabad táncolásra hívta a résztvevőket. (36)

14.

Kérdőívemben arra kérdeztem rá, hogy a válaszadók melyik kihívásban vettek részt, milyen volt a kezdeményezéshez csatlakozni, és mit jelentett számukra az

online megmutatkozás. (37) A kitöltők nagy része a kihívásokkal kapcsolatban a közösség összetartó erejét emelte ki. (38) Több válaszadó pozitívan értékelte, hogy a Facebook közvetítésével a néptánc, népzene több emberhez is eljutott. (39) A kihívásokban való részvétel a mindennapoktól való eltávolodás, a járványról való figyelemelterelés lehetőségét nyújtotta a karanténba zárt táncházasoknak. (40) A tömeges megmozdulás pozitívuma volt, hogy a csatlakozók számára megadta az összetartozás érzését, a táncolás, zenélés és éneklés jó élményét, (41) ugyanakkor negatívuma, hogy emlékeztette őket a járvány előtti helyzetre, a bezártságra, az élő közösség és a táncolás hiányára. (42)

Tánctanulás online

15.

A FolkOtthon nevű civil kezdeményezés a járványügyi intézkedésekre reagálva elsőként helyezte az online térbe a táncoktatást. (43) Az elnevezés a „Maradj otthon!” mozgalom, a folklór iránti szeretet és az „*otthon maradásra való intés ötvözetéből*” (Varga 2020) született. Kezdeti célja az volt, hogy a néptánc és népzene átadásával segítse könnyebben átvészelni a koronavírus-járvány időszakát, azt a kilátástalan helyzetet, amelyben mindenfajta közösségi tevékenység megszűnt. (44) A projekthez több, a rétegtudományban ismert néptáncos, énekes és mesemondó csatlakozott oktatóként vagy közreműködőként, önkéntesen és önzetlennül. (45) Az oktatás a FolkOtthon Facebook-oldalán élő közvetítéssel folyt, (46) majd a felvett videókat a projekt YouTube-csatornáján is közzétették (YouTube 2021a). (47) Legnépszerűbb online tanfolyama a FolkOtthon elindítója és oktatója, Varga Zoltán László (48) által tanított kezdő kalotaszegi legényes (49) és a Paár Julcsi-féle (50) népdaloktatás volt, de Varga elmondása alapján sokan figyelemmel kísérték az élő bejelentkezést az első alkalommal, ha új oktató jelent meg az oldalon. (51) Véleménye szerint a kezdeményezés sikerét az jelenti, hogy a magyar néptáncot több emberhez tudta eljuttatni, olyanokhoz is, akik kiestek a táncmozgalom körforgásából, vagy távolabb kerültek korábbi táncos műhelyüktől. (52) Azt is fontos tényezőként említette, hogy a résztvevők az otthonuk adta bensőséges körülmények között csatlakozhattak a táncoktatáshoz. (53)

16.

Varga 13 éve oktatja a kalotaszegi táncokat, ezért az online térben sem okozott neki gondot a tanításra való felkészülés. (54) Egyes táncos egyéniségek (55) is említésre kerültek a táncfolyamatok oktatása közben, akiknek a figuráit a tanítás előtt – a gyűjtések megtekintésével – leellenőrizte. (56) A kezdő kalotaszegi legényes tanfolyam célja az volt, hogy a táncosok elsajátítsák az alapokat, megismerkedjenek a tánc szerkezeti felépítésével és betekintést kapjanak az adott táncanyagba. Az oktató a tanításban szerzett rutinja miatt tisztában volt azzal, hogy milyen figurát szoktak a tanulók leginkább elrontani, félreérteni, ezért azokra a motívumokra külön felhívta a figyelmet a virtuális kurzus alkalmával is. Az online oktatás hátrányaként azt említette, hogy a résztvevőktől nincs azonnali visszajelzés, és a kérdés lehetősége is korlátozott. A kontroll nélküli tanítás miatt az oktató nem tudta kijavítani a félreértett mozdulatokat, melyek így helytelenül rögzülhettek a táncos tudásában. (57) Varga megadta azt a lehetőséget a táncosoknak, hogy küldjenek felvételt a saját táncukról, s arról az oktató később pontokba szedve küldött visszajelzést, hogy miket javítsanak vagy változtassanak. (58) A felvételről, videóról történő tánctanulás viszont nem idegen a magyar néptáncosok számára. (59) Általános gyakorlat, hogy archív táncfilm alapján, képernyőről sajátítanak el egy adott táncot, táncfolyamatot. (60)

17.

A kérdőíves felmérés alapján a válaszadók hatvan százaléka vett részt a FolkOtt-hon oktatásain és programjain. (61) Tapasztalataik szerint a férfitáncok és a népdaléneklés esetében használható legjobban ez az online tanulási módszer, amely azonban nem helyettesítheti teljesen a személyes kontaktusra épülő oktatást. A visszajelzés, a közösség, a próbatermi hangulat, valamint az együtt táncolás élményének hiányát jelölték meg a válaszadók a legfőbb negatívumként. További hátrányként említették a személytelenséget, a páros táncok esetében az egyedüllétet, ami miatt sokan nem tudtak csatlakozni a virtuális tánctanuláshoz. Az otthoni online tánc- és énekoktatás előnye a válaszadók szerint is az volt, hogy több emberhez eljutott a néptánc elsajátításának lehetősége, s akár kezdő szinten bekapcsolódhattak a magyar néptánc és népi ének tanulásába. A YouTube-nak köszönhetően visszanezethetők, átismételhetők a tanfolyamok. Szintén pozitívum, hogy az otthoni körülmények közötti gyakorlás miatt az esetleges hibázáshoz való hozzáállás is átértékelődött. (62)

Táncházások karanténban

18.

Az amatőr táncgyűttesek mindennapi tevékenységében kiemelt szerepet kapnak a táncpróbák, melyeket (a kérdőív és az interjúk válaszai szerint) a kutatási időszak alatt a járvány miatt egyrészt nem tartottak meg, másrészt egyéb munkálatokra (pl. erőnléti edzésekre) helyeződött a hangsúly. Egyes esetekben kesztyűben, maszkban és megfelelő fertőtlenítés mellett zárt térben, másutt szabadtéren találtak a táncosok. Bizonyos csoportokban online videokonferencián keresztül tartottak tréningeket, vagy a táncosoknak az oktatóktól kapott felvételek alapján kellett elsajátítaniuk a kiadott táncanyagot. Ismereteik tágítása céljából pedig archív felvételeket, valamint más együttesek koreográfiáit vagy saját régebbi koreográfiákat kellett tanulmányozniuk otthon, a YouTube-on. (63)

19.

A járványhelyzethez és a vele járó intézkedésekhez próbáltak alkalmazkodni a népművészettel foglalkozó budapesti székhelyű közművelődési intézmények is. A Hagyományok Háza (64) elindította a *FolkStúdió* című online műsorfolyamot, melyben helyet kapott a népzene, néptánc, népmese, kézműves kurzusok, beszélgetések, interaktív vetélkedő és portréműsorok (Hagyományok Háza 2021b). (65) Az intézmény a Magyar Állami Népi Együttes előadásainak felvételeit, koncerteket és más népművészeti műsorokat közvetített a *SzínpadON* elnevezésű programsorozat keretén belül (Hagyományok Háza 2021c). A hivatásos táncgyűttes táncosai az *Akkor és most – Élő hagyományok* című sorozatban kedvenc néptáncgyűjtéseik rekonstrukcióját adták elő otthoni környezetben. A videókön az eredeti archív felvétel, táncgyűjtés mellett egyidejűleg a népviseletbe öltözött hivatásos táncosok szerepelnek. (66) A kezdeményezéssel felhívták a figyelmet kedvenc táncaikra, táncosaikra, azokra a felvételekre, „forrásokra”, melyekből az együttes tagjai munkásságukhoz merítenek (Hagyományok Háza 2021d). (67)

20.

A Fonó Budai Zeneház (68) a *Fonó Online* keretében ún. karanténkoncerteket és online tánc- és énekoktatást szervezett a közösségi felületein. (69) A programban meghívott előadókkal is tartottak beszélgetéseket arról, hogy ők hogyan viszonyulnak a kialakult járványügyi helyzethez. (70)

21.

A kérdőív válaszadói közül a legtöbben az online néptáncelőadásokat, a Hagyományok Háza *Akkor és most* sorozatát, valamint a Fonó online karanténkoncertjeit követték nyomon az interneten. A közösségi médiában aktívvá vált intézmények az átmeneti időszakban is igyekeztek kiszolgálni közönségüket a csoport érdeklődésének megfelelően, ezért profiljukhoz illő programokkal és közvetítésekkel voltak jelen az online térben.

Néptáncos mémek

22.

A vizsgált közösség a csoporthoz tartozó online néptáncos felületeken is hamar reflektált a járvány következtében bevezetett intézkedésekre és kezdeményezésekre. Ezt mutatják a mémoldalak bejegyzései, melyek egyfajta tükröt tartanak a felhasználó elé a közösség életéről, tevékenységeiről, ideológiai beállítottságáról, és humoros formában társadalomkritikát fogalmaznak meg (Glózer 2015). A mémek a véleménynyilvánítás eszközeinek tekinthetők, melyek ironikus módon reagálnak egyes szociokulturális jelenségekre (Farkas–Lajos 2015b). Készítői legtöbbször ismeretlenek, a tartalmak pedig közösségi és közösségteremtő reflexív gyakorlatként értelmezhetők (Glózer 2015:117).

23.

A táncházásoknak is számos mémoldala található az interneten. (71) A pandémiával kapcsolatos mémeknek rituális és terapeutikus szerepük van. A katasztrófákról a médián keresztül értesülő közösségeknek nincs lehetőségük a helyzet felmérésére és javítására, s ez traumát okoz és tehetetlenségérzést kelt az emberekben. A fájdalom feldolgozásaként és a veszteségek elfogadása érdekében jönnek létre azok a jelenségek (pl. viccek), melyek a katasztrófákat felnagyítják és kigúnyolják. Az értékrend karneváli időszakban tetten érhető felborulásához hasonlóan a gúny és a nevetés felszabadító, terapeutikus hatással bír egy közösség életében (Glózer 2020). A komikus alkotások a krízis okozta helyzetet elviselhetőbbé teszik. A humor a társadalom számára az egyik alapvető eszköz a válságok kezelésére (Tamási 2021:71).

24.

A Covid okozta lezárásokra és karanténhelyzetre a néptáncos közösség mémek formájában is reagált. 2020. március elején már megjelentek olyan bejegyzések, melyek a járványra és az elmaradt közösségi rendezvényekre (2–4. ábra), az online térbe áthelyeződött táncpróbákra (5–6. ábra) és az online táncházás kezdeményezésekre reflektálnak (7–8. ábra).

2. ábra: Elmaradt programok: „folkdanszmeme nem mintha amúgy járnánk
 #folkdance #folkdancer #néptánc #néptáncosok #folkdancmeme”
 (forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

3. ábra: Tánc ház és a Covid: „dancehousememegyár
 életedemünk #nincs kedvem végigírnia hestegeket”
 (forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

A vírus miatt
nem kell
iskolába járni

És táncpróbára
sem szabad

@folkartzmém

Memasik

4. ábra: #folkartzmém: *Folkartz Mém Manufaktúra*
(forrás: [facebook.com](https://www.facebook.com), utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)

5. ábra: Elmaradt táncpróbák: *folkdanszmeme pedig most mentem volna*
#folkdance #folkdancer #néptánc #néptáncosok #folkdanszmeme
(forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

Mostantól ilyenek lesznek a próbák

6. ábra: Táncpróbák: „*folkdanszmeme eskü befejeztük a témát, de ne felejtsetek, a humornál nincs fontosabb, főleg jelen helyzetben*”
#folkdance #folkdancer #néptánc #néptáncosok #folkdanszmeme”
(forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

Mikor kihívnak a legényesezz otthon challengebe, de te nem tudsz egy pontot sem

7. ábra: Legényesezz otthon kihívás: „*folkartzmém*”
#legényesezzotthon #kihívás #folkarcok #folkartzmém”
(forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

8. ábra: A legényes kihívás megtalál: „folkartzmém Egyszer megtalál #legényes #legényesezzothon #néptáncosfiúk #folkarcok #folkartzmém” (forrás: [instagram.com](https://www.instagram.com), utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)

25.

A kérdőív válaszadóinak fele követi a táncházmozgalommal, főképp a táncosok mindennapi, szubkulturális életével foglalkozó mémoldalakat. Az ezeken a felületeken található tartalmakkal a felhasználók „azonosulni” tudnak. (72) A kitöltők szerint a mémek célja a szórakoztatás, a „néptánc bemutatása egy vicces oldalról és a közösség másfajta összetartása”. (73) Egyes mémtartalmak továbbá kritikát fogalmaznak meg és „aktualizált görbe tükröt” állítanak a mozgalom elé. (74) A szigorú karanténidőszak alatt a bezártság, a közösségi élet hiánya és az elhalasztott programok okozta rossz érzést enyhítették a néptáncos mémek. (75)

Összegzés

26.

A 2020-as évben megjelent koronavírus-világjárvány átalakította a társadalom, beleértve a kisebb közösségek életét. Tanulmányomban a táncházas szubkultúra, elsősorban a néptáncosok csoportján keresztül mutattam be, hogy az milyen módon adaptálódott a kialakult helyzethez, milyen kezdeményezésekkel pótolta a közösségi eseményeket, valamint milyen kihívásokkal mozgósította a karanténba kényszerült táncosokat, zenészeket. A táncosok és zenészek otthoni mozgásra és gyakorlásra biztató megmozdulásai, a digitális térben zajló néptánc- és népdaloktatások, koncertek, a járványra és karanténra reagáló mémek bemutatásával a közösség online térben is összetartó erejét, támogató magatartását és alkalmazkodását demonstráltam. (76) Ismertettem kutatómódszertani dilemmáimat és a vizsgálathoz használt online kérdőív tanulságait, kudarcait. Következtetésem szerint az online társadalmi hálózatra épülő felületeken is megragadható a „közösséghez tartozás” élménye. A 2020-as év tavaszán szervezett táncházas kezdeményezések

(a FolkOtthon és a különféle kihívások) a korlátozásokkal teli és kilátástalan járványhelyzetben enyhíteni kívánták a szorongás érzését, (77) a csoportot az otthoni mozgásra, zenélésre motiválták, és megadták a lehetőséget a mindennapokból való kiszakadásra és a krízistől való eltávolodásra. Másokat viszont az elmaradt közösségi események és az együtt táncolás, szórakozás hiányára emlékeztettek. (78) A vírussal kapcsolatos mémek a humor eszközével tették elviselhetőbbé a válságot, valamint az együttérzést jelenítették meg. A csoport létének és működésének alapja azonban a „közösségiség”, a tánc és zene révén kialakuló közvetlen kapcsolat és személyes kontaktus, mely az online térben nem valósítható meg. (79) A közösségi hálón való aktivitás a személyességet és az érintkezést nem pótolhatja, hanem elsősorban a személyek közötti kapcsolattartásra ad lehetőséget, továbbá kiegészíti a csoport szubkulturális tevékenységét. (80) A járványügyi szigorítások enyhítésével és a korlátozások megszűntével a fent ismertetett online programok és kezdeményezések egy része elmaradt, illetve megváltozott. A FolkOtthon Facebook oldalán már nem közvetít online tánc- és énekkutatásokat, hanem kalotaszegi népzenevel, -táncal, -viselettel kapcsolatos videókat, fényképeket, felhívásokat és eseményeket találunk közösségi oldalain. A különféle intézmények online felületein is megváltozott a feltöltések összetétele. A digitális élethez való alkalmazkodás újabb lehetőséget kínált az ismeretterjesztésre és a közönség széleskörű elérésére. A Hagyományok Háza nyilvános programjainak (pl. néprajzi konferenciák, előadás-sorozatok) egy részét videó formában, olykor streamelve teszi közzé YouTube csatornáján. A Fonó Budai Zeneházban is megkezdődtek a részvételi táncoktatások, zenei koncertek, táncházak, táncos programok és klubestek. Folytatódtak az online elérhető podcast beszélgetések és táncos-, zenei műsorok, melyek olykor online is követhetők. A közösség életében újra megkezdődtek a jelenléti táncpróbák, kinyitottak a táncházak, meghirdetésre kerültek a nyári tánc-táborok és megrendezték az elmaradt tánc házas rendezvényeket. A „nyitás” utáni változások a következő kérdéseket vetik fel: a személyes találkozók visszatérését követően hogyan változott meg a néptáncosok szubkulturális élete, összetétele, és dinamikája? Milyen hatással voltak az online kezdeményezések és az elzártság a táncos gyakorlatokra? A felmerültek megválaszolása azonban további kutatást igényel.

JEGYZETEK

- 1 A járvány megfékezése céljából javasolt otthon maradás közbeszédben elterjedt formája a karantén kifejezés lett, melynek eredeti jelentése járványügyi elkülönítés, vesztégzár (Glózer 2020).
- 2 A koronavírus-járvány gazdaságra és társadalomra vonatkozó hatásairól bővebben lásd: Koós 2020.
- 3 Egy moldvai csángó falu tánc kultúrájában tetten érhető adaptációs gyakorlatokról bővebben lásd: Szónyi 2020.
- 4 A kutatás az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.
- 5 A kutatás a 2020-as év első felére vonatkozik. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a kutatásban használt kérdőív kitöltőinek és a beszélgetőtársaimnak, akik nélkül nem lenne teljes a vizsgálat.
- 6 A revival (magyarul újjáélesztés) kifejezés a funkcióját veszített vagy emlékeknek számító kulturális jelenség újjáélesztését, újbóli funkcionalitását jelenti. Abban az esetben beszélhetünk revivalról, ha a szóban forgó jelenség kialakulási körülményeihez képest új formát, de hasonló funkciót betöltő állapot

jön létre (Bodrogi 1984: 347). A magyar revival mozgalom Magyarországon az 1970-es években indult útjára a folklórmozgalmak újhullámaként, középpontjában a népművészettel. Legelterjedtebb és legki-fejezőbb jelensége a táncházmozgalom volt (Halmos 2006).

7 A néptáncosok közösségéről és a táncházasokról szóló további kutatásokat lásd: Fábrián 2016; Takács 2016; Szabó 2017.

8 Az amatőr fogalma a valamivel kedvtelésből, vagyis nem hivatásszerűen foglalkozó személyt jelöli (Bárczi–Ország 1959).

9 Berecz István (a Fonó Budai Zeneház művészeti vezetője, néptáncos) meghatározása szerint a tánctanítással egybekötött táncházzal szemben a folkocsma egy olyan városi szórakozási forma, ahol a résztvevők élő népzenere mulatnak, táncolnak, énekelnek (Szilas 2019), emellett fontos szerepet kap az alkoholos italok fogyasztása. A folkocsma a csoporttagok közötti kötetlen beszélgetésekre, találkozásokra nyújt lehetőséget (Székely 2016; 2017).

10 Ide sorolható az Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásár, az erdélyi Mezőségi Néptánc és Népzene Fesztivál, az Eszterlánc Mezőség Fesztivál, a Kiscsószi Pajtafesztivál, de a nagyobb összművészeti fesztiválokon, nyári eseményeken – mint a Művészetek Völgye, az erdélyi Méra Világzenei Csűr-fesztivál vagy a Double Rise Fesztivál – is találhatók népzenei és néptáncos programok.

11 A néptánc- és népzenei táborokról bővebben lásd: Székely 2016; 2017.

12 A szubkultúra egy olyan sajátos ideológiával rendelkező társadalmi-kulturális képződményt jelent, „amely a kultúra egészének keretein belül létezik, s amelynek tagjai nagymértékben azonos stílussal, célokkal és értékrendszerrel bírnak” (Szigeti 2015:89.). A társadalomtudományokban használt szubkultúra fogalmáról és annak továbbgondolásáról – a teljesség igénye nélkül – lásd: Benett 2005; Kacsuk 2005a, 2005b.

13 Jelenleg is folyó doktori kutatásomban a közösséget a több-szintű etnográfia módszerével tanulmányozom, amely a klasszikus néprajzi kutatással szemben rugalmasabb kereteket biztosít a kutató számára a kortárs társadalmi jelenségek megfigyeléséhez. A módszer nem csupán tárgyak, emberek „nyomon követésére” (Lajos 2015:165), hanem metaforák, diskurzusok és gondolkodásmódok, eszmék és kulturális jelenségek elemzésére is alkalmas különféle kontextusok, földrajzi, társadalmi, szociokulturális szintek alapján (Lajos 2015). A módszerről bővebben lásd: Vörös–Frida 2004; Feischmidt 2006, 2007; Biczó 2012; Kisdi 2012; Lajos 2015; Nagy 2015; Turai 2016.

14 A színtér fogalmát, amely dinamikusabb és sokrétűbben alkalmazható értelmezési keretet nyújt a vizsgálódáshoz, Will Straw vezette be a kultúrakutatásba. Ez a kevesebb megkötéssel és szabadabban értelmezhető fogalom a csoport rugalmas viszonyrendszereire is kitér (Tófalvy 2008:5–6).

15 Az interjúalanyaim által és a kutatás során használt kérdőívben elmondottakat dőlt betűvel, idézőjelbe téve, az anonimitás miatt hivatkozás nélkül jelenítem meg a tanulmányban.

16 Az online térben zajló néprajzi és antropológiai kutatásokkal kapcsolatban számos angol és magyar nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre. Csak néhány írás a témával kapcsolatban: Tófalvy 2008; Farkas–Lajos 2015a; Lajos 2016; Vargha 2016; Kaur–Gill–Dutta 2017.

17 Az angol nyelvű szakirodalom szerint a *lurking* (leselkedés) megengedi a kutató számára, hogy egyrészt alig észrevehető szereplőként, másrészt anonim módon vegyen részt a digitális térben. A kutatás első fázisában a módszer segít feltérképezni a vizsgálni kívánt közösséget és megfogalmazni a későbbi kérdéseket (Kaur–Gill–Dutta 2017:6).

18 További, etikai kérdéseket tárgyaló írások: Mátyus 2015; Dalsgaard 2016; Lajos 2016; Kaur–Gill–Dutta 2017.

19 A Facebook és Instagram közösségi oldalakon a felhasználók közösen készítik a tartalmakat, információkat, képeket és videókat osztanak meg egymással. A Facebookon több magyar népi kultúrával, néptáncal és népzenevel foglalkozó csoport és oldal található. Ezek a közös érdeklődésű regisztrált tagoknak biztosítanak helyet a kommunikációra, interakcióra (Facebook 2021a), hozzájuk az egyének a másik ismerete nélkül is csatlakozhatnak (Falyuna 2019). Az Instagram főként – különféle művészi

effekttekkel egyedivé tehető – fényképek és rövid terjedelmű videók megosztására alkalmas közösségi médiaplatform (Wikipédia 2021a).

20 Az interneten történő terepkutatás a következő hat lépésből áll: 1. megtervezés, 2. „belépés a terepre”, 3. adatok gyűjtése és elemzése, 4. értelmezés, 5. etikai követelmények betartása és 6. a kutatás bemutatása a vizsgált közösség számára (Lajos 2016:839–840).

21 A 22 kérdésből álló online kérdőívet a Google Űrlapok segítségével készítettem el.

22 Ezt a „További megjegyzések a témával kapcsolatban” című résznél teheték meg a kérdőív végén.

23 A kérdőív kitöltői között pl. indiai (odisszi-) táncosok is szerepeltek.

24 Kérdés, hogy a választott módszertanban való korrigálás után fenntartható-e a kutatói hitelesség?

25 A történet felhívja a figyelmet a közösségi média negatív oldalára és az interneten történő anonim, személytelen kommunikáció jelenségére. A kritika a kutatás fontosságát és társadalmi hasznosíthatóságát kérdőjelezte meg a „komolyabb” problémák, például a koronavírus-oltóanyag feltalálása relevanciájával szemben (az eset még 2020-ban történt). A visszajelzés az akkori tehetetlenségből adódó frusztrációra is utalhat. Érdekes beszélgetést hallgathatunk meg a jelenséggel kapcsolatban D. Tóth Kriszta és Orvos-Tóth Noémi közös, *Beszélnünk kell!* című podcastműsorában a Covid-agresszióról. A beszélgetés itt érhető el: WMN 2021.

26 A magyar tánckutatás elhanyagolt területe a hazai nemzetiségi csoportok, különösképp az azokon belüli revival közösségek vizsgálata.

27 Esetemben irányított kikérdezéssel fordulhattam volna a kiválasztott egyesületekhez, táncgyűttesekhez, oktatókhoz, csoportvezetőkhöz, általam ismert egyénekhez (néptáncosokhoz, zenészekhez), a Magyar Táncművészeti Egyetem hallgatóihoz, táncházszervezőkhöz és vezetőkhöz.

28 Ez kiküszöbölhető lett volna a kérdőív címének és leírásának pontosításával, egyértelműsítésével.

29 Ez a tanulság pedig még inkább alátámasztja a táncélmény szubkultúra társadalmi beágyazottságát.

30 Az otthon maradás fontossága mellett felhívták a figyelmet az otthoni gyakorlás lehetőségére (Fidelio 2020).

31 A kettőskereszt (# jel) a *hashtag* (ejtsd hesteg) – egy internetes címketípus – fogalmára utal. Használatával a felhasználók könnyebben rátalálnak az egy témához tartozó tartalmakra a közösségi médiában (Veszelszki 2016).

32 A kérdőív egyik kitöltője szerint a tánc csoportjukon belül forgás-kihívást indítottak el, melyben a lányoknak kellett egyedül forogniuk.

33 *„Szerintem jópofa volt, egész sok otthoni félig viseletes képpel találkoztam.”*

34 A Project F 2019-ben alakult szervezet. Hivatalos Facebook-oldalának leírása szerint: „Az alapítók azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy közeget biztosítsanak ötletes projektek megvalósítására, elsősorban a nép-, de nagyon hangsúlyosan a táncművészetek témakörében.” (Facebook 2020c).

35 A kihívás eredeti szövege: *„Elég a politikából és a vírussal kapcsolatos dolgokból egy időre. Villanyozd fel a napunkat és posztold a kedvenc gyűjtésed az üzenőfaladra. Jelöld be a barátaid és a Project F-et, hogy máshoz is eljusson a facebook kezdeményezések koronázatlan királya!”*

36 A felhívás eredeti szövege: *„#táncolj szabadon #projectf #nemcsakalegényesekéavilág*

Unod a 40 perces virtuális legényesmenetet? Táncolj szabadon egyedül vagy vond be a környezetet, családod, lakótársaid és tölts fel videót a közösségi táncolás élményéről! A te nappalid, a te táncod! Project F

..., és te hogy táncolsz?” (Facebook 2020d). A kezdeményezéssel kapcsolatban visszajelzés nem érkezett a kutatásban használt kérdőívben.

37 A továbbiakban a kérdőívben adott válaszokat dőlt betűvel, szöveghíven és az anonimitás érdekében hivatkozás nélkül idézem.

38 „Nagyon jól esett látni, hogy a közösség ilyen helyzetben is életképes marad, és feltalálja magát”

39 „Legenyesezzotthon, nagyon jó és a néptánc terjesztése”

40 „Jó volt végre kimozdulni a szürke hétköznapokból. Eleinte csak figyeltem az ismerőseim által posztolt videókat és reméltem, hogy engem is megtalál. Így is lett és örömmel vettem részt.”

41 „A #legenyesezzotthon kihívásban vettem részt, s ez felemelő volt. Jól esett, hogy kihívtak, még jobban esett, hogy én is kihívhattam barátaimat.”

42 „(...) nagyon rosszul érintett bezártág, és ezek a kihívások csak erősítették bennem a táncnak, a társaságnak, a barátoknak a hiányát.” „Felemelő érzés volt az, hogy én is egy hatalmas csapat tagja lehetek általa. Azonban mellette egy igen szomorú dolog is, hiszen hónapok teltek el úgy, hogy nem mehettem olyan helyre, ahol a többi néptáncossal, népzenezzel jól érezhettem volna magam.”

43 A FolkOtthonnal kapcsolatban megjelent újságcikkeket lásd: Bede 2020; Zsizsmann 2020.

44 Később így írták le célkitűzésüket: „Mindenhol jó, de legjobb FolkOtthon! A FolkOtthon hazaviszi otthonaitokba a tánc- és zene örömeit” (Facebook 2021b).

45 „(...) mindenki önzetlenül, apait-anyait beletett ebbe, hogy azon a helyzeten, azon a kilátástalan helyzeten egy kicsit javítsunk és az embereknek az otthonaiba egy picit örömet vigyünk” (Varga 2020).

46 A tanulmány írásakor is zajlottak az online oktatások. Interjúalanyommal 2020 novemberében beszélgettem a kezdeményezésről.

47 „A YouTube-ra is feltöltöttük, van egy, akár egy ilyen adatbázis valamit akármikor, két év múlva is fel tudnak használni” (Varga 2020).

48 Varga Zoltán László kalotaszegi származású néptáncoktató. Tevékenységéről bővebben lásd: Kőrösi Program 2019.

49 Az oktató szerint a kalotaszegi tánc iránt mindig nagy volt az érdeklődés: „(...) talán ki lehet jelenteni, hogy legtöbben a szívük mélyén egy jó kalotaszegit táncolnának el (...) ha valaki egy jó kalotaszegi legényest el tud táncolni, akkor az egy menő dolog is tud lenni, tudod? És éppen ezért azt tapasztaltam, hogy a legényes iránti érdeklődés, ill. a kalotaszegi párostánc iránti érdeklődés az eléggé nagy” (Varga 2020).

50 Paár Julianna előadóművész, zeneterapeuta, számos világzenei és népzenei együttes énekes (Hangoló Zeneterápia 2019; Zsizsmann 2020).

51 „(...) maga az újdonság, az mindig ilyen vérfrissítő erejű volt. Hogy ha bejött például a Kásler Magdi, akkor az első alkalommal nagyon sokan nézték. Ha bejött Szalóki Ági, dettó” (Varga 2020). Kásler Magdi a Maros Művészegyüttes énekes, táncosa, Szalóki Ági népdalénekes.

52 „(...) ez mindenkinek könnyen elérhetővé vállott, a komfort zónából nem nagyon kellett kilépni és szóval, talán ebből a szempontból is sikeres volt és egy csomó embert meg tudott szólítani” (Varga 2020).

53 „(...) itt egy olyan réteget sikerült megszólítani, akit korábban senki nem tudott megszólítani, és elmondom, hogy miért. Az embernek van egy kis intimitása... akkor abba az intimitásba megpróbálja a kalotaszegi legényest is, még hogy ha ügyetlennek is érzi magát, de a négy fal között nem számít. És el tudom képzelni, hogy miután az élet újra indul és az első táborokat megrendezik, akkor egy-két meglepetés lesz és akár valaki, elmennek és beállnak a néptáncoktatásra, mert van egy alap tudásuk, amit már nem éreznek cikinek. (...) Lehet, hogy a Fonóba nem ment volna el, viszont otthon a gyerekek előtt, a négy fal között, egy pohár bor mellett, vagy egy sör mellett, laza körülmények között teljesen belefért” (Varga 2020).

54 „(...) éppenséggel csak átgondolom a figurát, egy párszor otthon eltáncolom és már olyan rég csinálom ezt a kalotaszegit, hogy nem kellett bele igazán nagyon-nagyon sok időt befektetni” (Varga 2020).

55 A magyar táncfolklorisztika kutatásai és gyűjtései között szerepelnek táncos egyéniségek, akik egy-egy falu vagy tájegység kiemelkedő előadói. A róluk készült felvételek adják az alapját a néptáncok gyakorlati elsajátításának, ezért az adatközlőket és ezeket a felvételeket a tánc házas közösség nagy becsben tartja. Ilyen táncos egyéniség például a magyarvistai (Viștea, Kalotaszeg) Mátyás István „Mundruc”, akiről monográfia is megjelent (Martin 2004). Az adatközlőknek a csoportban betöltött szerepéről lásd: Székely 2016, 2017.

56 „Volt mikor már elővettem egy archív felvételt, hogy ha már valakinek a nevét emlegettem egy Poncsát vagy Mundrucot, utánajártam a figurának, hogy hogyan is csinálta a gyűjtésen” (Varga 2020). Ifj. Fekete János „Poncsa” a kalotaszegi Bogártelkéről (Băgara) származó táncos (Népművészet Mesterei 2022).

57 „Ha valami rosszul rögzül, azt később nehezebb lesz kijavítani” (Varga 2020).

58 Az oktató szerint „(...) a személyes kontaktus az mindenképpen egy hiánya a dolognak, viszont kellő ambícióval és körülmények között nem százszázalékosan, de pótolható az offline táncoktatás. A semmi helyett egy kiváló alternatíva” (Varga 2020).

59 A válaszadók között volt, akinek számára viszont nehézséget okozott a felvételtől tanulás, ehhez is gyakorlatra van szükség.

60 A kutatásban használt kérdőívben is utal erre az egyik válaszadó: „ahogy «youtube»-ról, vagy más online oldalról tanulunk saját magunk fejlesztésére plusz anyagot, így szerintem nem volt követetlenül nehéz főleg úgy, hogy részletesen és lassan is mutatták a figurákat”. A tánc elsajátításának ez a módja és funkciója további kutatást igényel.

61 A kérdőívben a kitöltők a következő intézmények oktatási programjai és szórakoztató műsorai közül választhattak: Fonó Budai Zeneház (Fonó Online), Kallós Zoltán Alapítvány, Hagyományok Háza FolkStúdió és az I Dance Hungary. Tánc tanítással kapcsolatban a válaszadók más hasonló internetes oldalakat, például egy privát Facebook-csoportot és egy saját táncgyűjtésükhöz tartozó online felületet is említettek.

62 Az egyik válaszadót idézve: „kevesebben látják, ha ügyetlen vagyok”.

63 A járványhelyzet miatt a táncgyűjtések más közösségi tevékenységei is az online térbe kerültek, így például a kötetlen beszélgetések vagy a húsvéti locsolkodás. Ezek vizsgálatára azonban jelen kutatás nem tért ki.

64 Az intézmény a Kárpát-medencei néphagyományok ápolására és továbbélésére jött létre 2001-ben (Hagyományok Háza 2021a).

65 A teljesség igénye nélkül ide sorolható az online *Aprók tánca*, *Fejben-lábban* folkkvív, *Vasárnapi mese* stb. (YouTube 2021b).

66 A kezdeményezés kritikájával kapcsolatban lásd: Králl 2020.

67 A tánc házmozgalom számára az archívumokban található táncfilmek, gyűjtési anyagok a táncok elsajátításának alapját adják, továbbá jelentősen meghatározzák a közösség identitását.

68 Az intézmény 1995-ben jött létre, célja a magyar és határon túli népzene, néptánc, valamint az etnojazz és a világzene bemutatása. Az Fonóról bővebben lásd: Fonó Budai Zeneház 2021a.

69 A koncertek között nemcsak népzenei, de világzenei is helyet kapott (YouTube 2022).

70 A Fonó az említett online programokon kívül podcastcsatornát is indított, melyen népzenei és világzenei beszélgetések hallgathatóak (Fonó Budai Zeneház 2021b).

71 A vizsgálathoz három mémoldalt választottam ki, melyeket a kérdőív válaszadói közül is a legtöbben ismertek. Ezek a *folkartzmeme* (Folk Artz Mém Manufaktúra), a *folkdanszmeme*, valamint a *dancehousememe* (Dancehouse mémgyár).

72 „(...) szerintem alapvetően jó humorral operálnak, örülök neki, hogy van, aki mémmé formálja a táncos életérzést.”

73 „Szerintem vicces. És legalább a saját belső poénjainkon nevethetünk”

74 „(...) görbetükör mutatása a célja. Nekem a legtöbb mém nagyon tetszik és nagyon érdekes szövegből mutatják a (sokszor nagyon is) valóságot, sok képben magamra és a csoportra tudok ismerni.”

75 „A humor mindenhol ott van, karanten alatt minden vicc jól jön.” Más: „(...) fontos, hogy a humor is megjelenjen a táncmozgalomban is és ezt kiválóan művelik ezek az oldalak. Különösen a karanténban volt jó nevetni egy jót egy-egy vicces mémen.”

76 „(...) egy nagyon jó érzés fogott el engem amikor láttam, hogy a néptáncos közösség ennyire egyben tud maradni még a karantén adta korlátozott lehetőségek alatt is.”

77 A járványhelyzet egyén és közösségek mentális egészségére gyakorolt hatásának, illetve az online térben felbukkanó jelenségek pszichológiai aspektusainak vizsgálata túlmutat e tanulmány célján és megközelítésmódján. A témával kapcsolatban már megjelentek kutatások más tudományterületen (pl. Örkény 2020).

78 „(...) az, hogy rávették az embereket arra, hogy valamit csináljanak, vagy legalább mozogjanak egy kicsit, ha más nem. És a másik meg, hogy szerintem ennek is van egy ilyen közösségépítő jellege, hogy megpróbálják úgy összetartani az embereket, hogy nem találkozhatnak, vagy hogy nem lehetnek igazából együtt, de mégis átélnek ugyanazt a dolgot. Ez egy kicsit erőt ad ahhoz, hogy ezt az egészet átvészeljük.”

79 „(...) a tánc, a tánc ház lényege egymás érintése és ez csak a non-virtuális valóságban lehetséges. Amit már nagyon várok.”

80 „Az online lehetőségek arra alkalmasak véleményem szerint, hogy fenntartsák a kapcsolattartás lehetőségét, de a »tánc házazás« egy olyan tevékenység, ahol nemcsak önmagában a tánc szeretete a fontos, hanem a személyes kapcsolattartás, barátságok ápolása, közösségi élmény megélése, melynek közös kapcsolódási pontja a zene/tánc szeretete. Az online tér adta lehetőségek messze nem közelítik meg a személyes élmény varázsát. Aki belép egy táncterembe, azonnal érzi, hogy ott áramolnak az energiák, a jókedv, az önfeledtség. Ezt bármennyire igyekszik is az ember, az online térben nem lehet elővarázsolni.”

IRODALOM

BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ

1959 Amatőr. A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest: Akadémiai Kiadó.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/amator-1D6FD/> (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.)

BEDE LAURA

2020 Négy fal közé »becsempézett« népi kincsek. Krónika Online. <https://kronikaonline.ro/szines/negy-fal-koze-bbecsempeszett-nepi-kincsek> (utolsó letöltés: 2021. 03. 29.)

BENETT, ANDY

2005 Szubkultúrák vagy neo-törzsek? Replika (53):127–143. <http://replika.hu/replika/53-08> (utolsó letöltés: 2021. 04. 08.)

BICZÓ GÁBOR

- 2012 Szempontok az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elméletéhez. *Kultúra és Közösség* 3(3-4):23–35. http://epa.niif.hu/02900/02936/00011/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2012_03-04_023-036.pdf (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)

BODROGI TIBOR

- 1984 Revival. *In* Magyar Néprajzi Lexikon IV. Kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/r-738Bo/revival-73939/> (utolsó letöltés: 2021. 05. 18.)

DALSGAARD, STEFFEN

- 2016 The Ethnographic Use of Facebook in Everyday Life. *Anthropological Forum* 26(1):96–114. <https://doi.org/10.1080/00664677.2016.1148011> (utolsó letöltés: 2020. 10. 03.)

FALYUNA NÓRA

- 2019 Esettanulmány a magyar laposföld-hívők online közösségének diskurzusáról. *Médiakutató. Médiaelméleti Folyóirat* 20(4):65–82. https://mediakutato.hu/cikk/2019_04_tel/05_esettanulmany_a_magyar_laposfold-hivok.pdf (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.)

FARKAS JUDIT – LAJOS VERONIKA (szerk.)

- 2015a Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. *Replika* (90–91) <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)
- 2015b Előszó. *Replika* (90–91):7–11. <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)

FÁBIÁN MÓNIKA

- 2016 A táncházmozgalom mint kulturális reprezentáció. *Zempléni múzsa. Társadalomtudományi és kulturális folyóirat* 16(4.):20–27. https://epa.oszk.hu/02900/02940/00064/pdf/EPA02940_zmimuzsa_2016_4_020-027.pdf (utolsó letöltés: 2020. 10. 23.)

FEISCHMIDT MARGIT

- 2006 Az antropológiai terepmunka módszerei. *In* *Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom- és kultúrakutatásban*, Feischmidt Margit, szerk. Budapest: ELTE. <http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/indexa3ef> (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)
- 2007 Az antropológiai terepmunka módszerei. *In* *Közösségtanulmány*. Kovács Éva, szerk. 223–233. Budapest: Néprajzi Múzeum, PTE–BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/kozossegtanulmany.pdf> (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)

GLÓZER RITA

- 2015 Internetes paródiavideók és ifjúsági médiahasználat. *Replika* (90–91):117–40. <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 2.)
- 2020 Mémemek: a világjárvány médiarítusai. *Apertúra* 16(1) <http://doi.org/10.31176/apertura.2020.16.1.5> (utolsó letöltés: 2021. 04. 12.)

HALMOS BÉLA

- 2006 A táncházmozgalomról. *In* *Betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalom történetéből*. Sándor Ildikó, szerk. 7–22. Budapest: Hagyományok Háza.

KACSUK ZOLTÁN

- 2005a A gördeszkázás jelentései: Kísérlet egy „poszt-strukturális” szubkultúra-elemzésre. *Tabula* 8(1):19–47. https://www.academia.edu/274883/A_g%C3%B6rdeszk%C3%A1z%C3%A1s_jelent%C3%A9sei_K%C3%ADs%C3%A9rlet_egy_poszt_strukturalista_szubkult%C3%BAra_elemz%C3%A9sre (utolsó letöltés: 2020. 12. 03.)
- 2005b Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. *Replika* (53):91–110. <https://www.replika.hu/system/files/archivum/replika%2053-06.pdf> (utolsó letöltés 2020. 01. 03.)

KAUR-GILL, SATVEER – DUTTA, MOHAN

- 2017 Digital Ethnography. *In* The International Encyclopedia of Communication Research Methods 1–10. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm0271> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)

KISDI BARBARA

- 2012 A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia.pdf (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)

KOÓS BÁLINT

- 2020 A koronavírus-járvány társadalmi-területi aspektusai Magyarországon. *Tér és Társadalom* 34(2). <https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3261> (utolsó letöltés: 2021. 01. 28.)

KRÁLL CSABA

- 2020 Akkor és most. *Élet és Irodalom* 64(50) <https://www.es.hu/cikk/2020-12-11/krall-csaba/akkor-es-most.html> (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)

LAJOS VERONIKA

- 2015 Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia (multisited ethnography) kérdése. *In* Aranykapu: Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére. Jakab Albert Zsolt – Kinda István, szerk. 163–172. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, Székely Nemzeti Múzeum, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. <http://real.mtak.hu/29927/> (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.)
- 2016 Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. *In* Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére. Bihari Nagy Éva – Kavecsánszki Máté – Keményfi Róbert – Marinka Melinda, szerk. 830–851. Debrecen: DE Néprajzi Tanszék. <http://real.mtak.hu/37881/> (utolsó letöltés: 2020. 10. 19.)

MARTIN GYÖRGY

- 2004 Mátyás István „Mundruc”: Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata. Budapest: Planétás.

MÁTYUS IMRE

- 2015 Terepcsere. A terep fogalmának átértékelődése a virtuális etnográfiában. *Replika* (90–91):27–38. <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)

NAGY KÁROLY ZSOLT

- 2015 Ösvény a dzsungelben. *Replika*. (90–91):39–56. <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)

ÖRKÉNY ANTAL

- 2020 A koronavírus-járvány a szociológia optikájából. *In* Koronavírus idején. Fokasz Nikosz, Kiss Zsuzsanna, szerk. 57–64. Budapest: Replika. <http://real.mtak.hu/101934/1/korona-v7.pdf> (utolsó letöltés: 2022. 01. 14.)

SZABÓ SZANDRA ZSUZSANNA

- 2017 „A férfi a fej, a nő a nyak”. Nemi identitás egy fővárosi „néptáncos” közösségben. *antropopolus* 2(1):101–14. http://epa.oszk.hu/03100/03107/00002/pdf/antropopolus_2017_01_101-114.pdf (utolsó letöltés: 2021. 03. 24.)

SZÉKELY ANNA

- 2016 Az „adatközlők” szerepe az erdélyi népzene- és néptánc-táborokban. *In* Tánc és társadalom. V. Tánc tudományi Konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2015. november 13–14. Bolvári Takács Gábor – Németh András – Perger Gábor, szerk. 181–189. Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola. <http://mte.eu/wp-content/uploads/2020/05/konferenciak%C3%B6tet-2015-v%C3%A9gleges.pdf#page=91> (utolsó letöltés: 2021. 01. 28.)
- 2017 Erdélyi táncos-zenész adatközlők „testközlelől”. *In* DiákKörKép 3. Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből. Glässer Norbert – Takács Gergely, szerk. 51–73. Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/11321/1/SZTE_DiakKorKep_3_u.pdf#page=52 (utolsó letöltés: 2021. 03. 25.)
- 2019 A visszacsatoló interjú módszere a tánc kutatásban. *Ethnographia* 130(3):486–498.

- 2020 Bonchidai román férfitáncok egy néptáncversenyen. *In* A mozgás misztériuma – Tanulmányok Fügedi János tiszteletére. Pál-Kovács Dóra – Szőnyi Vivien, szerk. 134–151. Budapest: L'Harmattan.

SZIGETI ESZTER

- 2015 Szubkultúrák, internetes közösségek. Az LD50 honlap és felhasználói köre. *Kultúra és Közösség* 6 (1):89–104. http://epa.oszk.hu/02900/02936/00020/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2015_01_089-104.pdf (utolsó letöltés: 2021. 01. 28.)

SZŐNYI VIVIEN

- 2020 Adaptációs gyakorlatok a moldvai Magyarfalu tánc kultúrájában. *In* A mozgás misztériuma – Tanulmányok Fügedi János tiszteletére. Pál-Kovács Dóra – Szőnyi Vivien, szerk. 152–172. Budapest: L'Harmattan Kiadó.

TAMÁS ILDIKÓ

- 2021 Az „első hullám”. A koronavírus folklórja a közösségi médiában a mémek példáján. *Ethnographia* 132 (1):67–88.

TAKÁCS GERGELY

- 2016 A néptáncos revival mozgalom szerepe napjaink városi szabadidőkultúrájának alakításában Szegeden – egy táncgyűttes példája. *Móra Akadémia* 3:216–229. http://acta.bibl.u-szeged.hu/47758/1/moraakademia_003_216-229.pdf (utolsó letöltés: 2021. 03. 8.)

TURAI TÜNDE

- 2016 Ápolónők több helyszínen – Kutatás több szintéren. Módszertani döntések, többszinterű etnográfia. *In* Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatóintézetének évkönyve. 79–102. <http://real.mtak.hu/47044/> (utolsó letöltés: 2022. január 13.)

TÓFALVY TAMÁS

- 2008 Extrém zenei műfajok és online közösségi média: a szubkultúráktól a műfaji színterekig. *Replika* 64–65:135–149. https://www.replika.hu/system/files/archivum/replika_64-65-08_tofalvy_1.pdf (utolsó letöltés: 2021. 01. 28.)

VARGHA KATALIN

- 2016 Miért és hogyan végezzünk online folklorisztikai terepmunkát? *Ethno-Lore* XXXIII. A magyar tudományos akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont néprajztudományi intézetének évkönyve. 281–295. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont. <https://nti.btk.mta.hu/hu/kiadvanyaink/online-tudastar/evkonyv/191-ethno-lore-xxxiii-2016> (utolsó letöltés: 2020. 10. 16.)

VÁSÁRHELYI ÁGNES

- 2015 Do I(nterne)t Yourself. A magyar hardcore punk és a virtuális tér. *Replika*. (90–91):79–98. <http://replika.hu/replika/90-91> (utolsó letöltés: 2020. 10. 02.)

VESZELSZKI ÁGNES

- 2016 A Hashtag Mint Új Frazeologizmus. *In* A Nyelvi Pragmatika Kérdései Szinkrón És Diakrón Megközelítésben. Bárdosi Vilmos, szerk. 147–58. Budapest: Modern Filológiai Társaság – Tinta Könyvkiadó. https://www.academia.edu/25055495/Veszelszki_%C3%81gnes_2016_-_A_hashtag_mint_%C3%BAj_frazeologizmus_In_B%C3%A1rdosi_Vilmos_szerk_A_nyelvi_pragmatika_k%C3%A9rd%C3%A9sei_szinkr%C3%B3n_%C3%A9s_diakr%C3%B3n_-_megk%C3%B6zel%C3%ADt%C3%A9sben_Budapest_Modern_Filol%C3%B3giai_-_T%C3%A1rsas%C3%A1g_Tinta_K%C3%B6nyvkiad%C3%B3_147_158 (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)

VÖRÖS MIKLÓS – FRIDA BALÁZS

- 2004 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. *In* Településkutatás I–II. Módszertani kézikönyv és szöveggyűjtemény. Letenyei László, szerk. 395–416. Budapest: L'Harmattan. <http://tettconsult.eu/books/TelkutHTM/szovgyujtpdf/06-frida.pdf> (utolsó letöltés: 2022. 01. 13.)

ZSIZSMANN ERIKA

- 2020 Online legényes és egyebek nem csak legényeknek: elindult a FolkOtthon oktatóoldal. [maszol.ro. https://maszol.ro/kultura/124856-online-legenyes-es-egyebek-nem-csak-legenyeknek-elindult-a-folkotthon-oktatooldal](https://maszol.ro/kultura/124856-online-legenyes-es-egyebek-nem-csak-legenyeknek-elindult-a-folkotthon-oktatooldal) (utolsó letöltés: 2021. 03. 11.)

ONLINE FORRÁSOK

FACEBOOK

- 2020a #legényesezzotthon - Sánta Gergő. Magyar Nemzeti Táncgyűttes / Hungarian National Dance Ensemble. <https://www.facebook.com/969460069739955/videos/911295309291338> (utolsó letöltés: 2020. 10. 29.)
- 2020b Egy nap népviseletben - 2020. <https://fb.me/e/IzGQbnsX> (utolsó letöltés: 2020. 10. 29.)
- 2020c Project F. <https://www.facebook.com/projectfhu> (utolsó letöltés: 2021. 02.12.)
- 2020d Project F – bejegyzések: #tancoljszabadon <https://www.facebook.com/projectfhu/posts/114145453550791> (utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- 2021a Groups. Facebook Sűgőközpont. https://www.facebook.com/help/1629740080681586?helpref=popular_topics (utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)
- 2021b FolkOtthon. <https://www.facebook.com/folkotthon> (utolsó letöltés: 2021. 03. 16.)

FIDELIO

- 2020 Otthon legényesezik a magyar táncélet legjava - videó! fidelio.hu. <https://fidelio.hu/tanc/otthon-legenyesezik-a-magyar-tancelet-legjava-video-153931.html> (utolsó letöltés: 2021. 03. 11.)

FONÓ BUDAI ZENEHÁZ

- 2021a Rólunk. <https://www.fono.hu/hu/haz/rolunk> (utolsó letöltés: 2021. 03. 16.)
- 2021b Fonó. SoundCloud. <https://soundcloud.com/fonobudaizenehaz> (utolsó letöltés: 2021. 03. 16.)

HAGYOMÁNYOK HÁZA

- 2021a A Hagyományok Háza. <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/hagyomanyok-haza> (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)
- 2021b FolkStúdió. <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/folkstudio> (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)
- 2021c Néptánc, népzene az otthonod kényelmében! - SzínpadON. <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/szinpadon> (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)
- 2021d Akkor és most- Élő néphagyomány. <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/akkoresmost> (utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)

HANGOLÓ ZENETERÁPIA

- 2019 Bio. Dúdló. <http://hangolozeneterapia.hu/bio/> (utolsó letöltés: 2021. 03. 19.)

KŐRÖSI PROGRAM

- 2019 Varga Zoltán László. Kőrösi Csoma Sándor program. <https://www.korosiprogram.hu/osztondijasaink/varga-zoltan-laszlo> (utolsó letöltés: 2021. 03. 19.)

MAGYAR NEMZETI TÁNCGYŰTTES

- 2020 #legényesezzotthon már a Híradóban is. <https://mnte.hu/2020/03/25/legenyesezzotthon-mar-a-hiradoban-is/> (utolsó letöltés: 2021. 03. 16.)

NÉPMŰVÉSZET MESTEREI

- 2022 „Fekete János”. A Népművészet Mesterei. <http://nepmuveszetmesterei.hu/index.php/dijazottak-neve/326-fekete-janos> (utolsó letöltés: 2022. 01. 16.)

SZILAS JUDIT

- 2019 „Tegnap es ma mentem haza/ Ma es holnap megyek haza.” – Folkkocsmák Budapest-szerte, a hét minden napján. ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszék. <http://media.elte.hu/blog/2019/07/04/folkkocsmak-budapest-szerte-a-het-minden-napjan/> (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.)

WIKIPÉDIA

- 2021a Instagram. <https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Instagram&oldid=23463578>
(utolsó letöltés: 2021. 03. 03.)
- 2021b Covid19-koronavírus-járvány Magyarországon. https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Covid19-koronav%C3%ADrus-j%C3%A1rv%C3%A1ny_Magyarorsz%C3%A1gon&oldid=23666591 (utolsó letöltés: 2021. 03. 11.)

YOUTUBE

- 2021a Folk Otthon. <https://www.youtube.com/channel/UCT-MoDshehDygt9CBkHnElg>
(utolsó letöltés: 2021. 03. 16.)
- 2021b Hagyományok Háza. <https://www.youtube.com/c/hagyomanyokhazaofficial/featured>
(utolsó letöltés: 2021. 03. 13.)
- 2022 Fonó Budai Zeneház. <https://www.youtube.com/user/LiveFromFono>
(utolsó letöltés: 2022. 01. 16.)

WMN

- 2021 Beszélünk kell! – A Covid-agresszióról. Beszélünk kell! A WMN podcast műsora.
<https://wmn.hu/podcast/53708-beszelnunk-kell--a-covid-agresszorol-> (utolsó letöltés:
2021. 04. 12.)

INTERJÚK

VARGA ZOLTÁN LÁSZLÓ

- 2020 Személyes interjú. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.